

Голубовська І. В., Чупріна О. В. Ідейно-тематична та художня специфіка збірки "Великі очі" Оксани Іваненко / І. В. Голубовська, О. В. Чупріна // Майстерність комунікації у мистецькій і професійній освіті. – Житомир : ФОП "Н. В. Левковець", 2020. – С. 18-22

І. В. Голубовська,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри лінгвометодики та культури фахової мови;

О. В. Чупріна,

кандидат педагогічних наук,

заступник директора ННІ педагогіки

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

Ідейно-тематична та художня специфіка збірки

"Великі очі" Оксани Іваненко

Оксана Іваненко (1906 – 1997) – знана українська письменниця. До скарбниці вітчизняної історико-біографічної прози ввійшли її твори "Тарасові шляхи", "Друкар книжок небачених", "Богдан Хмельницький", "Марія". Для маленьких читачів Оксана Дмитрівна написала близько 50 книжок: "Майка та жабка", "Водогін", "Дитячий садок", "Черевички", "Сандалики, повна скорість!", "Лісові казки", "Великі очі", "Галочка", "Казка про веселу Аль", "Маленьким про великого Тараса" тощо.

Мета статті – дослідити, яким чином у казках Оксани Іваненко реалізується проблема морального виховання особистості. На нашу думку, авторське ставлення до цього важливого питання найбільш яскраво виявилось у збірці "Великі очі" (1936), тексти якої складають **предмет** нашого аналізу.

Завдання дослідження:

– аналіз художніх текстів Оксани Іваненко крізь призму реалізації в них ідеї виховання радянської людини;

– визначення авторських засобів та прийомів художнього моделювання неповторного світу, в якому примхливо поєдналися реальність та фантастика.

Збірка **"Великі очі"** побачила світ 1936 року. До її складу ввійшли такі тексти: "Сандалики, повна скорість!", "Великі очі", "Чудесна квітка", "Чарівні зерна", "Маяк". Своєрідною прикметою аналізованих казок Оксани Іваненко є їх побудова: у цілком реалістичний сюжет майстерно вплітаються фантастичні елементи. Зазначимо, що змодельована авторкою ідеальна радянська дійсність не вповні відповідає подіям 30-х років; на сторінках казок перед нами постають традиційні утопічні картини в дусі соцреалізму. Проте, як відомо, "не обминули О. Іваненко у 30-х роках ХХ ст. і чорні хмари, коли її усунули від роботи й жорстоко шельмували" [1, с. 5]. Насправді казка далеко від ідеалізації радянського життя, і подеколи авторський критицизм виразно проявляється навіть крізь фантастичну форму.

У казці **"Великі очі"** письменниця знайомить своїх читачів із дивовижним героєм – так званим "гострим лікарем", на дверях кабінету якого висіло нестандартне оголошення: "Лікую: БРЕХУНІВ, БОЯГУЗІВ, БАЗІК, ЛЕДАРИВ, ЗАЗДРИХ І ТОМУ ПОДІБНИХ ХВОРИХ, ЩО ЗАВАЖАЮТЬ ЖИТИ СОБІ І ІНШИМ. ЛІКУЮ ШВИДКО І БЕЗ БОЛЮ. ЛІКИ БЕЗПЛАТНІ У ВЛАСНІЙ АПТЕЦІ" [2, с. 237]. Своє прізвисько персонаж отримав через неординарну зовнішність: "Від того, що він завжди з загостреною увагою дивився у мікроскоп або в лупу, він мав дуже загострений вигляд – гостру борідку, гострий ніс, гострі вуха і такі гострі очі, що, здавалося, з них сиплються голки" [2, с. 238]. Однак епітет "гострий" стосується не тільки виразної портретної характеристики героя, а передусім його вдачі, розуму і спостережливості, "гостроти" реакції на чужу біду.

Першим "пацієнтом" "гострого лікаря" став хлопчик Ясь, якому було "зовсім нудно й сумно жити" [2, с. 240]. Головною проблемою школяра авторка справедливо вважає відсутність інтересу до життя й те, що "він нічого ніде не бачив цікавого" [2, с. 240]. Лікар подарував Ясеві тонкий слух і великі очі, аби хлопчик багато бачив і чув. На наших очах відбувається яскрава трансформація байдужого ледаря в талановитого музиканта, котрий щиро прагне через

творчість зробити світ кращим: "І Ясеві ще дужче хотілося так грати для цих людей, щоб було їм легко працювати й радісно спочивати" [2, с. 249].

Антагоністом "переродженого" Яся виступає віроломний дволикий хлопець, викрадач чарівної скрипки. Цей неприємний персонаж прагне власного збагачення та поневолення простих людей. Мотив боротьби радянської людини з ворожим зловмисником, що не визнає комуністичні ідеали, типовий для всієї радянської літератури, особливо періоду страшних тридцятих років. Пильний лікар своєчасно викриває недруга й збирається його "вилікувати" (ще один типовий "соцреалістичний" мотив: перевиховання несвідомого героя).

Казка "**Чудесна квітка**" починається з характерного для письменниці звертання до її юних читачів: "Що ж, тепер, звичайно, вже важко повірити, що між нами є люди, які чогось бояться. Невже хтось із вас побоїться поїхати на Південний полюс, або полетіти на Місяць, або сказати неприємну правду у вічі своєму товаришеві?" [2, с. 258]. Як бачимо, сама авторка сміливо співвідносить абсолютно різні речі: відчайдушність, безрозсудність із чесністю та безкомпромісністю (зрозуміло, що в реальності вони поєднуються далеко не завжди). Обрана форма риторичного запитання навіть не припускає такої слабкості в радянській людині. Тож на початку казки полохлива школярка Галя не викликає жодного співчуття, а лише глузливо-поблажливе ставлення (а це, на нашу думку, не зовсім правильно).

А втім, моторошна епоха 30-х років ХХ сторіччя накладає відбиток навіть на фантастичну жанрову форму. "Але дівчинка, чим більш бачила і узнавала, тим більше всього боялася. Вона хотіла б сховатися від усього, і тому, прийшовши до школи, вже не росла, а навіть трохи зменшувалася" [2, с. 259]. Тож можна припустити, що героїня чистою дитячою душею підсвідомо відчула антигуманну сутність радянського режиму, і саме в цьому виявляється істинна природа Галиних страхів.

Тривалий час депресивний стан лякливої дівчинки не тривожить нікого, крім її родини. Особливо дивує реакція педагогів: "Вона боялась навіть голосно

розмовляти, і вчителі не на жарт непокоїлись, що вона завжди буде мовчати. Як тоді бути їм? Як дізнатися, вивчила вона урок чи ні, і що треба ставити в таблиці?" [2, с. 258]. Іншими словами, душевний і тілесний стан нездорової дитини педагогам зовсім не цікавий, для них важливим є лише дотримання формально-бюрократичних норм.

У літньому таборі Галя вскочила в чергову халепу: їхній табір змагався з сусіднім, хто "краще, дисциплінованіше та цікавіше проведе похід" [2, с. 259]. Показово, що головний критерій для визначення переможця – це дисципліна, а зовсім не інтерес (як було б природніше для змагання школярів).

Письменниця завзято описує дитячий ентузіазм; виокремлює серед учнів майбутніх розвідників (до речі, саме з розвідників і починається перелік так званих професій "для душі"), дослідників-геологів, ботаніків, зоологів, квартир'єрів, куховарів, медсестер, зв'язківців. Перелякана Галя прогнозовано не впоралася з поставленим перед нею відповідальним завданням, і з її вини суперники перемогли.

Казкарка правдиво відтворює сцену зборів справедливо обуреного колективу. По черзі звинувачуючи Галю в різних гріхах, діти роблять висновок, що "взагалі її не можна терпіти в таборі – це просто сором усьому таборові!" [2, с. 260]. Оксана Іваненко іронічно змальовує сцену безглуздих зборів, які відбуваються в найнедоречніший час – теплого літнього дня, на канікулах. Колектив так і не спромігся визначити Галі покарання: "Всі діти задумалися. Думати взагалі важко, особливо влітку, коли біля тебе річка, ліс і волейбольний майданчик. Але всі думали довго-довго, може, цілих двадцять п'ять хвилин. Ні, це зовсім не легко так довго думати, а ще більше нічого не придумати" [2, с. 260]. Авторка акцентує увагу на більш природних реакціях школярів: непереборному бажанні спати та їсти. Ситуацію рятує несподівана пропозиція колишнього (перевихованого) брехуна відправити Галю на лікування до вже знайомого нам "гострого лікаря".

Цікаво, що в житті колись непопулярного медика відбулися кардинальні зміни: він набув заслуженої слави, а в його клініці з'явилося немало пацієнтів.

Лікар пропонує Галі неоднозначні способи вирішення її проблеми. Так, полохлива дівчинка може відмовитися від лікування й переїхати до міста боягузів, що "злякалися нашого життя, де всі голосно й сміливо розмовляють, і оселилися окремо" [2, с. 263]. (Ясна річ, тут мається на увазі класово вороже суспільство – І. Г.). Герой присоромлює Галя, не спроможну оцінити всі переваги ідилічно прекрасного (в зображенні Оксани Іваненко) радянського життя: "Коли б ти дивилась навколо, а не ховалася від усього, ти б побачила, що живеш у країні, в якій усі – друзі, навіть не знайомі між собою, і всі допоможуть тобі. Якщо ти не хочеш іти – не треба. Може, й справді тобі краще буде в місті боягузів?" [2, с. 265]. Звичайно, радянська дівчинка туди не хоче.

Варто відзначити ще одну цікаву особливість збірки Оксани Іваненко. Письменниці вдалося дуже точно відтворити непереборне бажання радянської людини силоміць зробити всіх навколо щасливими (звісно, за комуністичним зразком) і повне ігнорування мрій, прагнень та планів інших. Думка про те, що комусь ваше "щастя" не потрібне, в принципі не розглядається.

Так, Галя, щойно позбувшись власних страхів, тут же насаджує комуністичну ідеологію дітям із міста боягузів: "Я покажу вам, як живемо ми, – казала вона, – як у нас весело, і ви вернетесь і поламаєте стіни навколо свого міста і зробите вдома великі вікна!" [2, с. 281].

Безіменна героїня антивоєнної казки з елементами шпигунського детективу "**Сандалики, повна швидкість!**", опинившись у незнайомій країні, миттєво зорієнтовується в тамтешній політичній ситуації, звісно, стає на бік пролетаріату й навіть за свої погляди ненадовго опиняється у в'язниці.

У казці "**Чарівні зерна**" ми дізнаємося про те, що "гострий лікар" воював на фронті, постарів. Про нього навіть почали потроху забувати. Авторка ніби оптимістично заявляє, що "таких хвороб, які обрав своєю спеціальністю гострий лікар, у нас тепер майже немає, навіть удень лікарі крізь свої трубочки їх не помічають, а вночі, коли всі сплять, тим більше на них ніхто не хворіє" [2, с. 299]. Та авторський оптимізм обертається на іронію, коли до лікаря звертається Сашко – малолітній бюрократ, який прагне навести лад у керованій

ним шкільній ланці. З перших рядків читач усвідомлює: головна проблема невеликого колективу – сам ланковий, дещо карикатурний персонаж. Чого варте, наприклад, його звертання до гострого лікаря:

"– Чи можу я бачити самого лікаря? – почав швидко відвідувач. – Тільки в мене дуже мало часу, бо зараз я біжу з засідання моєї ланки на збори ланки, з якою ми змагаємося, і там я маю виступити з доповіддю про стан нашої роботи, тому я прошу прийняти мене позачергово" [2, с. 300]. Та мудрий лікар укотре повертає все на круги своя. Щиро й завзято вирощуючи власний урожай, діти зрозуміли, що любов, праця і дружба кожному справу зроблять чарівною. Цікаво, що школярам допомагає молода льотчиця Галя – вже знайома нам за казкою "Чудесна квітка".

Зіна, заздрісна й марнославна героїня казки **"Три бажання"**, не могла пережити чужих успіхів і досягнень. Неширу вдачу школярки письменниця передає через виразну метафору: звістка про здобутки товаришів буквально їй ріже очі, і Зіна страждає фізично. "Отака вже дівчина вдалася, що все в неї не так, як у людей!" [2, с. 283]. Та пройшовши через низку випробувань, несправедна героїня змінює свої життєві орієнтири, усвідомлюючи: "Так, все залежить від щирого бажання і любові до своєї справи" [2, с. 297].

У згаданому тексті особливо виразно простежується ще одна прикметна особливість казок Оксани Іваненко: насправді "гострий лікар" нікого не виліковує ані в прямому, ані в переносному значенні цього слова. На перший погляд, життя його персонажів щоразу кардинально змінюється завдяки чарівному предмету – реально чудодійному ("Великі очі", "Три бажання"), або наділеному дивовижними властивостями лише в дитячій уяві ("Чудесна квітка", "Чарівні зерна"). Та мудра казка підводить своїх читачів до важливого висновку: твоя доля в твоїх руках, і ти її творець.

Ось уже декілька поколінь юних читачів захоплено мандрує по дивовижній країні літературної казки в пошуках "чудесної квітки", знаходячи "чарівні зерна" доброти, щирості й любові. Тож збірка Оксани Іваненко "Великі очі" заслужено увійшла до золотого фонду української дитячої словесності.

Список використаних джерел та літератури

1. Братусь І. Історико-біографічна проза Оксани Іваненко : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 – українська література / І. Братусь. – К., 2001. – 17 с.
2. Іваненко О. Казки : для мол. шкільн. віку / О. Іваненко. – К. : Дитвидав, 1964. – 356 с.